

Jumalan valtio

Huomioita suomennoksesta

Merkittävien filosofiasuomennosten lukumäärä on taas kasvanut yhdellä, kun Augustinuksen pääteoksen *De civitate Dei* ensimmäinen osa on ilmestynyt Heikki Koskenniemen kääntämänä.¹ Koskenniemellä on vankka tausta, mistä ponnistaa: paitsi että hän on Turun yliopiston klassisen filologian emeritusprofessori, hän on myös runoilija Veikko Antero Koskenniemen poika. Tästä sukutaustasta tuskin on ainakaan ollut vahinkoa Augustinuksen kaltaisen maailmankirjallisuuden keskeisen klassikon suomennosurakkaan ryhdyttäessä.

Heti aluksi on sanottava, että Koskenniemi on suoriutunut työstään erinomaisesti. Käännös on sujuvaa ja vaivatonta suomea. Lukukokemuksena Augustinuksen sanoma ja ajatusmaailma avautuvat välittömästi, ilman että edes kiinnittäisi huomiota kielelliseen mediumiin – juuri tämä on aina ollut hyvän käännöksen tunnusmerkki. Koskenniemi on esipuheessaan turhan vaatimaton valittaessaan, että hänen ”on ollut usein pakko päätyä ratkaisuihin, jotka eivät tee täyttä oikeutta kielellisen ilmaisun mestarille”. Melkein aina hänen ratkaisunsa nimenomaan tekevät oikeutta mestarille.

Augustinuksen latina on tietenkin täysipainoista, vaikkakaan ei enää klassista. Hän kirjoitti vaihtelevilla tyyli-lajeilla, turvautuen välillä tietoisestikin kansankieleen, noudattaen periaatetta *melius est reprehendat nos grammatici quam non intellegant populi* (”parempi saada kielimiesten haukut kuin että kansa ei ymmärtäisi”; toteamus on eräästä hänen psalmikommentaaristaan). Mutta kieltämättä Augustinuksen esitystapaa vaivavat joskus liiallinen vuolaus ja ylen määrin kuormitetut lauseperiodit. Katsotaan vaikka Marcellinuksen puoleen kääntyvän esipuheen heti ensimmäistä lausetta, joka alkukielisessä asussaan kuuluu näin (siteeraan omistamaani Vivesin ja Coquaeuksen editiota, joka on painettu Frankfurt am Mainissa 1661):

”Gloriosissimam civitatem Dei, sive in

hoc temporum cursu, cum inter impios peregrinatur ex fide vivens, sive in illa stabilitate sedis aeternae, quam nunc expectat per patientiam, quoad usque justitia convertatur in iudicium, deinceps adeptura per excellentiam victoria ultima et pace perfecta, hoc opere ad te instituto, et mea promissione debito, defendere adversus eos, qui conditori ejus deos suos praeferunt, fili charissime Marcelline, suscepi.”

Lause on 62 sanan mittainen, muttei suinkaan pisimpiä Augustinuksen kynästä lähteneitä. Se on hyvä esimerkki lati-

nan joskus jopa uskomattomaan tiiviyyteen yltävästä ilmaisusta, mutta samalla niin täyteen ladattu ja kääntyilevä, että latinaa hyvin osaavankin on vaikea ensi lukemalta ymmärtää sitä. Lisäksi siihen sisältyy kielellisiä reminisenssejä ainakin neljästä (joskin Koskenniemi antaa vain kolme viitettä) Vulgata-raamatunkäännöksen kohdasta, nimittäin profeetta Habakukin kirjasta, Roomalaiskirjeestä ja psalmeista 93 ja 62. On aivan mahdotonta edes yrittää suomentaa lausetta alkuperäistä sanajärjestyksestä noudattaen. Koskenniemi onkin tehnyt aivan oikean ratkaisun, ja pilkkonut sen ei vain kuu-

teen suomenkieliseen lauseeseen, vaan vieläpä kahdeksi kappaleeksi:

”Rakas poikani Marcellinus, olen ryhtynyt suureen ja vaikeaan hankkeeseen, jolla tahdon täyttää lupaukseni sinulle. Aion puolustaa suuren kunnian arvosta Jumalan valtiota. Oleskellessaan näissä maailmanajan vaiheissa muukalaisena jumalattomien keskuudessa se elää uskostansa, mutta sillä on myös pysyvä asuinsijansa. Sitä se nyt odottaa kärsivällisesti, ’kunnes vanhurskaus kääntyy tuomioksi’. Aikanaan se tulee loistavasti saavuttamaan tuon pysyvän asuinsijan, kun on saatu viimeinen voitto ja täydellinen rauha.

Lupaukseni mukaan ryhdyin siis nyt tällä suunnittelemani teoksella puolustamaan Jumalan valtiota niitä vastaan, jotka pitävät omia jumaliaan parempana kuin tämän valtion perustajaa [...]”

Käännöstyön suurimmat haasteet ovatkin selvästi olleet tyylillisiä. Varsinaisia terminologisia ongelmia on suomentaja joutunut kohtaamaan vähemmän, eivätkä ne useimmiten vaikuta olleen kovin vaikeita. Augustinuksen kieli ja käsitteistö ovat selkeitä – hän ei tässä suhteessa lainkaan muistuta moittimiaan uusplatonistisia teurgeja, salaoppien harrastajia, puhumattakaan sellaisesta modernin filosofian sanamaagikosta kuin Heideggerista.

Jo esipuheessa Koskenniemi puolustaa kirjan nimessä esiintyvän *civitas*-sanan suomentamista *valtioksi*, ei ”valtakunnaksi” kuten se aiemmin on käännetty. ”Valtakunta”-käsitteellä näet on Augustinuksella toisia konnotaatioita. ”Rooman valtakunta” on Augustinuksella *Romani imperium* (esim. IV.8, s. 223; sanalla *imperium* ei antiikissa ymmärretty niinkään tiettyä maantieteellistä aluetta kuin poliittista käskyvaltaa), ”juutalaisen valtakunta” taas *regnum Judaeorum* (esim. IV.34). Koskenniemen ratkaisu on siis täysin perusteltu. Mutta sikäli asiassa on ongelman juurta, että Augustinus tietenkin ajatteli *civitas*-käsitteensä yhteydessä antiikin kaupunkivaltion, poliiksen, oloja. Kristinuskon universaalisuusvaade oli kuitenkin jo ristiriidassa polis-ajattelun kanssa, joka alun perin lähti siitä, että kullakin kaupunkivaltiolla oli sille erityiset jumalansa. Augustinuksen idea kahdesta valtiosta, *civitas terrena* ja *civitas Dei*, joista edellinen edusti

vanhan polis-ajattelun traditiota, jälkimmäinen taas kristinuskon uutta näkemystä, oli omana aikanaan nerokas ratkaisu dilemmaan.

Pelkällä käännöksellä asian kaikkia vivahteita on tietysti mahdoton tuoda esiin: lukijan on tunnettava historiaa. Ja joskus on myös sanaleikkijä (kuten *eligenes – religentes – negligentes* s. 550), joille ei edes kannata lähteä yrittämään etsiä suomenkielisiä vastineita.

Myös filosofisen terminologian Koskenniemi on kääntänyt pääosin hyvin. Joissakin kohdin käännöksen loppupuolella ilmenee kuitenkin lievää kompastelua uusplatonistisen käsitteistön suomentamisessa. Joskus kyse on yksinkertaisesti siitä, että suomenkielisiä vastineita ei ole aiemmin ollut, ja kääntäjän on täytynyt ne itse luoda, kuten ilmeisesti on tapahtunut kohdassa X.9, jossa Augustinus käsittelee uusplatonisti Porfyrioksen oppia henkiolentojen tyysijoista: *aerea esse loca daemonum, aetherea vel empyrica disserens angelorum* – ”ilmanomainen olinpaikka kuuluu muille henkiolennoille, kirkas tai tulenomainen ilma enkeleille” (s. 562). Kohta olisi vaatinut uusplatonistista kosmologiaa vaativan selityksen, nyt lukija jää miettimään mitä eroja sanoilla *aer*, *aether* ja *empyreum* oikein on yritetty tavoitella. Muutenkin juuri Porfyrioksen käsitteistön suomentamisessa tuntuu olleen epävarmuutta. Niinpä *intellectus* (joka vastaa lähinnä kreikan *nous*-sanaa) näyttää yleensä käännetyn – aivan oikein – ”ymmärrykseksi”, mutta Porfyrioksen *anima rationalis sive intellectualis* onkin suomentettu ”järjelliseksi [...] eli älylliseksi sieluksi” (s. 561).

Filosofisesti kouliintuneempi lukija voi myös jäädä miettimään, kun Koskenniemi suomentaa Plotinoksen termin *lumen intelligibilis* ”käsitettäväksi valkeudeksi” (X.2; s. 547). Plotinoksen alkupe räinän kreikankielinen termi kuuluu *fōs noētos* (*Enneades* VI.9.9), ja sillä on selvästi myös ontologinen sävy. Se tulee ilmi esimerkiksi Augustinuksen selostaessa platonistista luonnonoppia (fysiikkaa) kohdassa VIII.6 ja erottaessaan toisistaan ”aistimaailman oliot” (*sensibilia*) ja ”ymmärrysmaailman oliot” (*intelligibilia*). Hän kirjoittaa: *Sensibilia dicimus, quae visu tactuque corporis sentiri queunt; intelligibilia, quae conspectu mentis intelligi possunt*, minkä Koskenniemi suomentaa: ”Aistittavaksi sanomme sitä, mitä voimme aistia silmin näkemällä ja käsin kosketamalla, ymmärrettäväksi taas sitä, mitä et-

sivä mieli ymmärtää” (s. 451). Muodollisesti tämä on oikein, mutta jää vaikutelma, että tietty varsin olennainen merkityssävy on jäänyt tavoittamatta. Platonistit ja heitä seuraten Augustinus katsoivat, että *sensibilia* ja *intelligibilia* muodostivat olioiden luokkia, joilla oli ontologinen perustansa täysin riippumatta siitä, satummeko me aistimaan tai ymmärtämään niitä. Niinpä ideat ovat ”intelligiibeileitä olioita”, joita voi katsella vain ”sielun silmin”, mutta ne ovat silti jotain meistä riippumattomia ja muodostavat oman maailmansa. Koskenniemen suomentokset ”aistittava” ja ”ymmärrettävä” sitovat nämä kategoriat ehkä turhan tiukasti vain tiedostussubjektiin, niistä tulee ikään kuin ihmisen näkökulmia.

Nämä ovat kuitenkin varsin vähäpätöisiä kauneuspilkkuja muuten onnistuneessa käännöksen kokonaisuudessa. Oikeastaan ainoa, mistä todella tekisi mieli moittia suomentajaa, on se että hän jostain syystä on pannut kreikkalaiset nimet ja sanat suomenkielisen ääntämyksen mukaiseen asuun, jolloin Manalan Lethe-joesta tulee *Leetee* (s. 607), Kymen kaupungista *Kyymee* (s. 599; yhtä hyvin olisi muuten voinut käyttää latinalaista muotoa *Cumae*), filosofi Epiktetoksesta *Epikteetos* ja Khryssippoksesta *Krysippos* (s. 507). On myös vaikea ymmärtää, miksi Koskenniemi kääntää antiikin jumalien nimet kreikaksi silloinkin kun Augustinus keskustelee nimenomaan roomalaisesta uskonnosta, kuten kohdassa IV.10: *quid est quod mare Neptuno tributur, terra Plutoni?* – ”Mistä syystä meren katsotaan kuuluvan Poseidonille ja maan Hefaistokselle?” (s. 226).

Nyt ilmestynyt ensimmäinen suomentajien käsittää kirjat I–X, joka muodostaa temaattisesti yhtenäisen kokonaisuuden: pakanoiden väitteet torjutaan ja kristinuskoa puolustetaan. Jälkimmäisessä osassa (XI–XXII) siirrytään varsinaisesti tarkastelemaan sitä, miten kaksi valtiota ”elää tässä maailmassa rinnakkain”. Toivon mukaan teoksen loppuosa ilmestyy pian.

Viitteet

1. [Aurelius] Augustinus, *Jumalan valtio*. Osa 1 (kirjat I–10). Suom. Heikki Koskenniemi, esipuheen laatinut Erkki Koskenniemi. WSOY, Helsinki 2003, 618 sivua.

Woodcut from: Augustinus De Civitate Dei cum commento [Thomae Valois et Nicolai Trivet], Basel, Johann Amerbach, 1489.